

26 Haziran 2024

26 Haziran 2024 İtibariyle Türkiye’de Değişik Boyutlarıyla İşkence Gerçeği

Birleşmiş Milletler (BM) İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme’nin 1. maddesinin ilk fıkrasında yapılan işkence tanımı şöyledir:

“İşkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetken herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.”

Sözleşmenin 2. maddesinde ise şöyle denilmektedir:

“Sözleşmeye Taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari, adli veya başka tedbirleri alacaktır.

Hiçbir istisnai durum, ne harp hali ne de bir harp tehdidi, dahili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez.

Bir üst görevlinin veya bir kamu merciinin emri, işkencenin haklılığına gerekçe kabul edilemez.”

Sözleşmede yer alan bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, insanın onuruna ve kişiliğine karşı en ağır saldırı olarak kabul edilen işkence ve diğer kötü muamelenin yasaklanması uluslararası hukuk açısından buyruk emir (jus cogens) niteliğindedir.

Aşağıdaki tüm değerlendirmeler söz konusu buyruk emir ve Sözleşme’nin tüm maddeleri ışığında yapılmıştır.

1) Resmi Gözaltı Yerlerinde İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları:

Siyasal iktidarın otoriterleşmesi ile orantılı olarak yasa, kural ve norm denetiminden kaçınma, keyfilik, bilinçli ihmal gibi sebeplerle usul güvencelerinin ihlal edilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, izleme ve önleme mekanizmalarının işlevsiz kılınması ya da bağımsız izleme ve önlemenin hiç olmaması vb. nedenlerle resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan işkence

ve diğerkötü muamele uygulamalarında son yıllarda görülen artış eğilimi 2023 yılında da sürmüştür. Yıl içinde resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan çok sayıda kaygı verici işkence uygulaması basına, mahkeme tutanaklarına, ulusal ve uluslararası insan hakları kurumlarının raporlarına yansımıştır.

- 2023 yılında TİHV'e işkence ve diğerkötü muameleye maruz kaldığı gerekçesiyle toplam 781 kişi başvurmuştur. Ancak bu kişilerden bir kısmı işkence görenlerin yakınıdır (42 kişi), bir kısmı ise Türkiye dışında (8 kişi) işkence ve diğerkötü muamele uygulamalarına maruz kalmıştır. Türkiye'de doğrudan işkence ve diğerkötü muameleye maruz kaldığı için TİHV'e başvuran 731 kişiden 386'sı (%52,8) emniyet müdürlükleri, 55'i (%7,5) polis karakolu, 68'i (%9,3) jandarma birimleri gibi resmi gözaltı merkezlerinde işkenceye maruz kaldıkları gerekçesi ile başvurmuştur. Ayrıca 311 (%42,5)¹ kişi de kolluk güçlerinin gözaltı ve nakil araçlarında işkence ve diğerkötü muameleye maruz kaldığını belirtmiştir.

- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılında 6 kişi gözaltında şüpheli şekilde yaşamını yitirmiştir. 2024 Yılı'nın ilk beş ayında ise en az 1 kişi gözaltında şüpheli şekilde yaşamını yitirmiştir. Ayrıca 1 sığınmacı/mülteci Ankara'da tutulduğu Geri Gönderme Merkezi'nde şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre ise 2023 yılında resmi gözaltı yerlerinde en az 348 kişi işkence ve diğerkötü muameleye maruz kalmıştır.

2) Resmi Olmayan Gözaltı Yerlerinde ve Gözaltı Dışındaki Ortamlarda İşkence ve Diğerkötü Muamele Uygulamaları:

Kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere müdahalesi sırasında, sokak ve açık alanlarda veya ev ve iş yeri gibi mekânlarda, yani resmi olmayan gözaltı yerlerinde ya da gözaltı dışındaki ortamlarda yaşanan işkence ve diğerkötü muamele uygulamalarında da kaygı verici bir artış yaşanmaktadır.

Toplanma ve gösteri yapma hakkı, ifade özgürlüğü ile birlikte demokratik bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Maalesef son yıllarda ülkemizde bu hakkın kullanımı bir istisna, müdahale ve yasaklamalar ise kural haline gelmiştir. Barışçıl toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik işkence ve diğerkötü muamele uygulaması düzeyine ulaşan kolluk şiddeti adeta normalleştirilmiştir.²

29 yıldır hakikat ve adalet mücadelesi veren Cumartesi Anneleri'nin, Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerinin ihlal edildiğine dair açık kararlarına rağmen, 8 Nisan ile 4 Kasım 2023 tarihleri arasında Galatasaray Meydanı'na her çıkışlarında maruz kaldıkları, Onur Ayı etkinliklerinde LGBTİ+'lara, 2024 1 Mayıs'ında Taksime

¹ Paylaşılan veriler, TİHV'e başvuran kişilerin birden fazla birimde işkence gördüğü dikkate alınmak kaydı ile değerlendirilmelidir.

² İşkence ve diğerkötü muamele yasağının, yalnızca özgürlüklerinden alıkonulan kişilere yönelik değil aynı zamanda güvenlik güçlerinin yakalama veya toplantı ve gösteri hakkının kullanmak isteyen kişilere müdahaleleri vb. sırasında gerçekleştirdiği şiddeti de kapsadığı BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 2013 tarihli oturumundaki kararında vurgulanmış; BM İşkence Özel Raportörü'nün BM Genel Kurulu'na sunduğu 20 Temmuz 2017 tarihli "Nezarethane/resmi gözaltı yerleri dışı yerlerdeki zor kullanımı ve işkence ve diğerkötü muamele, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma yasağı" ("*extra-custodial use of force*") başlıklı raporunda son derece kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Keza kolluk güçlerinin "protestoculara" yönelik muamelenin "işkence" boyutuna ulaştığı hükmü verilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) kararlarında da bu konuda önemli bir içtihat oluşturulmuştur.

yürümek isteyenlere, 31 Mart 2024 Yerel Yönetim Seçimleri sonrasında seçmen iradesine aykırı bir şekilde belediyelere kayyım atanmasını protesto edenlere yönelen kolluk güçlerinin yoğun şiddeti, söz konusu normalleştirilmenin birer somut örneğidir.

Son dönemde “resmi gözaltı işlemi” henüz gerçekleşmeden ev baskınları sırasında gerçekleştirilen, yani gözaltına alınma süreçlerinde yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında da bir artış görülmektedir.

- 2023 yılında TİHV’e başvuranlardan (kişilerin birden fazla birimde işkence gördüğü dikkate alınmak kaydıyla) 365’i (%49,9) açık alan ve gösteri sırasında, 311’i (%42,5) araç içinde, 142’si (%19,4) ise ev ve iş yeri gibi mekânlarda işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir.

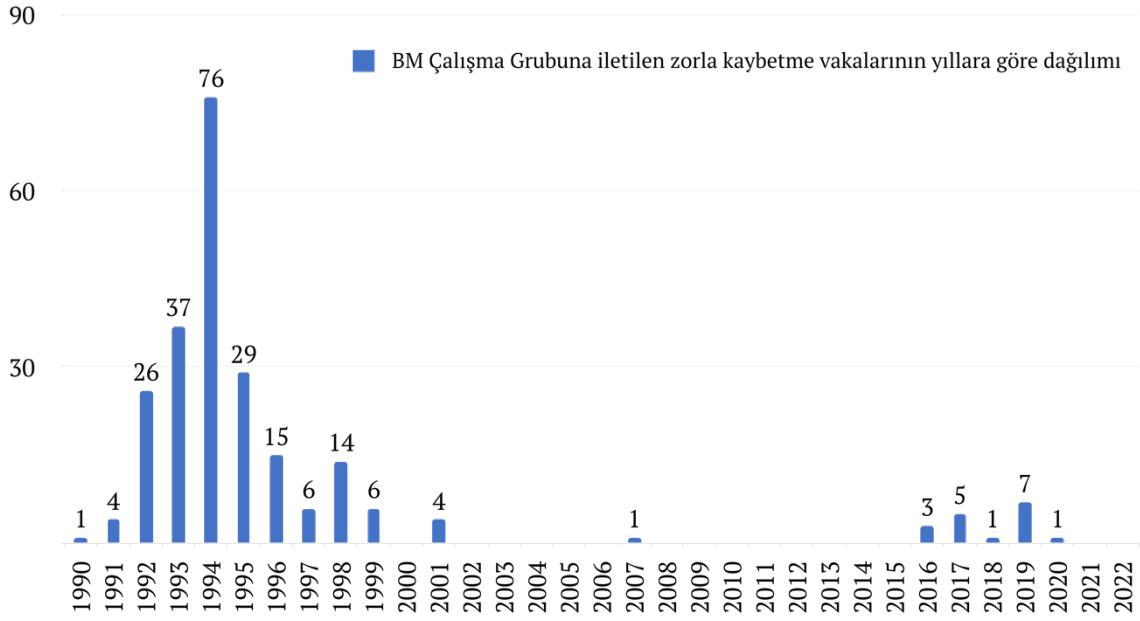
- TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin verilerine göre; 2023 yılında kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu 63’ü çocuk, en az 3.595 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmış, 45 kişi ise yaralanmıştır. 2024 yılının ilk beş ayında ise kolluk güçlerinin barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu 77’si çocuk, en az 1.592 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmış, 23 kişi ise yaralanmıştır.

- Yine TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin verilerine göre; 2023 yılında sokakta ve açık alanda en az 116 kişi, ev baskınları sırasında en az 20 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır. 2024 yılının ilk beş ayında ise sokakta ve açık alanda en az 41 kişi, ev baskınları sırasında en az 21 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

- İHD Dokümantasyon Birimi’nin tespitlerine göre ise 2023 yılında resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki yerlerde işkence ve diğer kötü muameleye uğradığını iddia eden kişi sayısı 733 kişidir. Toplantı ve gösterilere kolluk güçlerinin müdahalesi sonucu en az 3.487 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

3) Zorla Kaçırma/Kaybetme Girişimleri:

Yakın tarihimizin en utanç verici insan hakları ihlallerinden biri olan insanlığa karşı suç niteliğindeki -en yoğun olarak 1990’lı yılların başlarında yaşanan- zorla kaçırma/kaybetme eylemlerinde OHAL’in ilan edildiği 2016 yılından bu yana yeniden bir artış görülmesi son derece endişe vericidir. Son yıllarda BM Zorla veya İradedışı Kayıplar Üzerine Çalışma Grubu’nun raporlarına da yansıyan bu durum, Çalışma Grubu’nun en son 8 Ağustos 2023 tarihli raporunda bir kez daha yer almıştır. Söz konusu raporda yer alan ve altta aktarılan tablodan görüleceği üzere 2001 - 2015 arası düşme eğilimi gösteren (2001 yılındaki dört, 2007 yılında bir) zorla kaybetme eylemlerinde 2016 yılı ile yeniden bir artış görülmektedir.

BM Zorla veya İradedışı Kayıplar Üzerine Çalışma Grubu Raporu, 8 Ağustos 2023, <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc5422-enforced-or-involuntary-disappearance-report-working-group-enforced-or>

BM Zorla veya İradedışı Kayıplar Çalışma Grubu Raporu, 8 Ağustos 2023, A/HRC/54/22³

Hukukun, yargının ve adaletin suskun kaldığı, failin her şeye muktedir olduğu mesajının verilmek istendiği gözaltında zorla kaybetme anlık bir eylem değildir. İşkencenin eşlik ettiği, kayıt dışı belirli bir alıkoyma süresini içerir ve genellikle de ölümle sonuçlanır. Bu nedenle çoklu ve ardışık ihlallere yol açar.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre:

- 6 Ağustos 2019 tarihinde Ankara'da kaçırılan Yusuf Bilge Tunç'tan halen haber alınamamaktadır.
- 2023 yılında en az 6 kişi kaçırılmış ya da kaçırılmaya çalışılmıştır. 2024 yılının ilk beş ayında 1 kişi kaçırılmış ya da kaçırılmaya çalışılmıştır.
- Ayrıca son yıllarda üniversite öğrencileri, gazeteciler ve politik aktivistler başta olmak üzere, kişilerin kayıt dışı biçimde gözaltına alınarak baskı ve tehdit yöntemleriyle ajanlık dayatmasına maruz bırakıldığı uygulamalarda kaygı verici bir artış görülmektedir.
- İHD'ye yapılan başvurular ve elde edilebilen diğer verilere göre 2023 yılı içinde 134 kişinin ajanlaştırma, kaçırılma ve tehdide maruz kaldığı tespit edilmiştir.

4) Hapishanelerde İşkence ve Diğer Kötü Muamele

Siyasal iktidarın hukuku bir baskı ve sindirme aracı olarak kullanmasının sonucunda, hapishane nüfusunda yıllar içinde büyük bir artış yaşanmıştır ve hapishanelerde kapasitenin çok üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. Bununla birlikte, son dönemde özellikle

³ <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc5422-enforced-or-involuntary-disappearance-report-working-group-enforced-or>

mimari yapıları ve gündelik uygulama rejimi ile tecrite/izolasyona dayalı yeni tip cezaevlerinin sayısında artış görülmektedir.

Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2005 yılında cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 55.870'tir. 3 Haziran 2024 tarihi itibari ile toplam kapasitesi 295.328 olan 403 ceza infaz kurumunda toplam 337.760 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi 18 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısı yaklaşık 6 misli artmıştır. 3 Haziran 2023 tarihi itibariyle de cezaevlerinde kapasite fazlası olarak 42,542 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Kaldı ki, yıl içinde yapılan giriş ve çıkış kayıtlarına bakıldığında hapisanelerde çok daha yoğun bir nüfus hareketliliğinin olduğu görülmektedir. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 20 Mayıs 2024 tarihli verilerine göre, 1 Ocak - 31 Aralık 2023 tarihleri arasında hapisanelere 294.991 kişinin hükümlü statüsünde giriş kaydı yapılırken, 356.936 kişinin ise hükümlü statüsünde çıkış kaydı yapılmıştır.

Öte yandan, 15 Temmuz 2023 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "2023 Yılı İnfaz Düzenlemesi" ile birlikte 3 Temmuz 2023 tarihi itibariyle 360.722 olan toplam tutuklu ve hükümlü sayısı, 1 Eylül 2023 tarihi itibariyle 251.101'e inmiştir. Bu verilerden yola çıkarak, kesin bilgiye sahip olmamakla birlikte, yaklaşık 110 bine yakın mahpusun söz konusu düzenlemeden yararlanarak tahliye edildiğini söylemek mümkündür. Ne var ki, 9 ay gibi kısa bir sürede Türkiye yakın tarihinin en yüksek artış oranı yaşanarak (86.659 mahpus, %34.51) hapisanelerdeki toplam mahpus sayısı 3 Haziran 2024 tarihi itibariyle 337.760'a yükselmiştir.

Yine Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 20 Mayıs 2024 tarihli verilerine göre, her yılın 31 Aralık tarihi itibariyle belirlenen Türkiye'de yüz bin kişi başına düşen hapisanelerdeki kişi sayısı 2022 yılında 400, 2023 yılında ise 342 oldu. Oranlarda görülen bu düşüşte yukarıda sözü edilen infaz düzenlemesinin etkili olduğu söylenebilir. Yaş sınırı ölçü alındığında oran daha da artmaktadır: 31 Aralık 2023 yılı itibariyle 12 ve daha yukarı yaştaki her yüz bin kişiden 412'si hapisanede bulunmaktadır.

Buna karşın, 6 Haziran 2024 tarihinde yayımlanan '2023 Avrupa Konseyi Hapishane Nüfuslarına İlişkin Yıllık Ceza İstatistikleri' verilerine göre Türkiye, Avrupa Konseyi bünyesindeki ülkelerdeki hapisanelerde bulunan mahpus sayısının ve bu sayının toplam nüfusa oranının en yüksek olduğu ülkedir. Rapora göre, 31 Ocak 2023 tarihi itibariyle Türkiye'de hapisanelerinde 348.265 mahpus bulunmakta ve her 100 bin kişiye 408 mahpus düşmektedir. Bu oranın Avrupa Konseyi ülkelerindeki ortalaması ise 106,5 dir.⁴

Ayrıca, 20 Haziran 2024 tarihi itibariyle Türkiye genelinde denetimli serbestlik kapsamında 230.511 kişi bulunmaktadır. Bu sayıyı hapisanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurттаş sayısı yaklaşık 568.271 kişiye ulaşmaktadır. Bu, diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda, yaklaşık her 150 yurттаştan birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

⁴ Bkz. Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE I 2023, <https://mycloud.coe.int/s/GJE82FAMH5c3XrZ?path=%2F>

Son dönmelerde keyfi bir şekilde başvuru ev hapsi dahil adli kontrol tedbirleri sıradan ve rutin uygulamalar haline gelmiştir. Aslında bu tür tedbirler tutuklanmayı gerektiren koşulların varlığı halinde, şüpheliye/sanığa daha hafif nitelikte bir tedbir uygulamak amacıyla tutuklamaya alternatif olarak düzenlenmişlerdir. Ancak yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihinden bu yana, özellikle de son dönemde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan çeşitli değişiklikler sonucunda tutuklamanın tamamlayıcısı ve devamı niteliğindeki bir tedbir haline gelmiştir.

Tüm bu veri ve tespitler, hapsedmenin siyasal iktidar açısından asli bir yönetme tekniği haline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ancak hapsedmenin doğası başlı başına acı veren travmatik bir süreçtir. Hapsedilen kişiler ayrıca bir cezalandırmaya tabi tutulamaz. Kapatılmanın dışında fiziki veya manevi ağır acı veya ıstırap veren fiiller (yetersiz sağlık hizmetleri/sağlığa erişimin kısıtlanması dahil) işkence ve diğer kötü muamele kapsamına girmektedir.

Türkiye'de hapisaneler her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekânlar olmuştur. Özellikle de 2015 Temmuz'unda Türkiye'nin yeniden çatışma ortamına girmesiyle başlayan, daha sonra askeri darbe girişiminin bastırılması ve ardından OHAL ilan edilmesiyle devam ederek günümüze varan süreçte, hapisanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmaktadır.

Nitekim, 1 Ocak 2016 ile 31 Aralık 2023 tarihleri arasında Türkiye'de doğrudan işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldığı için TİHV'e başvuran 5.553 kişiden 2.729'u hapse hane süreçlerinde işkence ve kötü muameleyle maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bu kapsamda, söz konusu tarih aralıklarında hapisanelerde en sık % 75,7 ile hakaret ve % 60,6 ile kaba dayak başta olmak üzere fiziksel müdahalelerin yanı sıra temel hakların (% 94,7) ve sosyal hakların (% 91,2) kısıtlandığı ifade edilmiştir.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre, 2023 yılında hapisanelerde işkence ve kötü muameleyle uğradığını iddia eden mahpus sayısı 594 kişidir.

- Hapisanelere girişten itibaren çeşitli nedenlerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta tekmil vererek sayım gibi) uygulanan kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları, sürgün ve sevkler yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

- Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, cezaevi reviri ziyaret hakkının reddedilmesi, Adli Tıp Kurumu'na, adliyeye ve hastaneye götürülürken mahpuslara kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi, uzun bir süredir devam eden bir başka önemli sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka cezaevlerine sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir. Sağlığa erişim konusunda yaşanan kısıtlamalar hapisanelerin önemli bir sorunu olan hasta mahpuslarını durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu kişilerin karşı karşıya olduğu sağlık hizmetine yeterli erişim sağlayamama, Adli Tıp Kurumu'nun bağımsız olmaması dâhil, bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alamama gibi sorunların yanı sıra; Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda 28 Haziran 2014 tarihli "toplum güvenliği

bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen” şeklindeki değişiklikte yer alan “toplum güvenliği” ibaresi, haklarında hapis hane koşullarının “kesin hayati tehlike teşkil ettiği” yönünde raporlar verilmiş olsa bile hasta mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır.

- En son 29 Nisan 2022 tarihinde güncellenen İHD verilerine göre toplam 651’i ağır olmak üzere 1.517 hasta mahpus bulunmaktadır.

- 31 Mayıs 2023 ile 31 Mayıs 2024 tarihleri arasında Türk Tabipleri Birliği’ne (TTB) farklı hapis hanelerden sağlığa erişimde yaşanan sorunlar, kelepçeli muayene dayatması ve kolluk görevlilerinin muayene ortamında bulunma ısrarı ile mahremiyet ihlali vb. gerekçelerle 275 mahpus başvuru yapmıştır.

Uluslararası normlara göre mahpusların yaşam hakkını korumak devletlerin pozitif yükümlülüğü altındadır. Buna karşın;

- TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespit edebildiği kadarıyla, 2023 yılında hapis hanelerde en az 20 mahpus hastalık, intihar, şiddet, ihmal vb. gerekçelerle yaşamını yitirmiştir. 2024 yılının ilk beş ayında ise aynı gerekçelerle 7 kişi yaşamını yitirmiştir.

- İHD Dokümantasyon Birimi’nin tespit edebildiği kadarıyla, 2023 yılında hapis hanelerde en az 42 mahpus şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir.

Bu ölümlerin önemli bölümü için şüpheli olduklarına dair ciddi iddialar bulunmasına rağmen bilğimiz dahilinde etkin soruşturma süreçleri yaşanmamaktadır.

- Uluslararası normlara göre mahpusların⁵, mümkün olduğu ölçüde, evlerine, ailelerine veya sosyal iyileştirme yerlerine yakın olan hapis hanelere yerleştirilmesi gerekir. Ancak son dönemde mahpusların yaşadığı yerlerin çok uzağındaki hapis hanelere keyfi bir şekilde sevk edilmeleri yaygın bir uygulama haline gelmiştir. İnfaz mevzuatında öngörülen koşulları taşımaları halinde mahpuslara ailelerinin ikametgahına yakın bir hapis haneye isteğe bağlı nakil hakkı tanınmış olmasına rağmen, özellikle siyasi nitelikli mahpusların bu yönlü talepleri fiilen Adalet Bakanlığı tarafından hiç bir surette olumlu karşılanmamakta; sürekli yeni hapis haneler açılmasına rağmen nakil istenen hapis hanelerin doluluğu mazeret gösterilerek mahpusların isteğe bağlı nakil hakları ellerinden alınmaktadır. Bu uygulama kendi başına işkence ve diğer kötü muamele başlığında ele alınabilecek bir hak ihlaline yol açmaktadır.

- Kesinleşmiş cezalarının infazı için koşullu salıverilme adı altındaki gerekli süreyi tamamlamış olmalarına rağmen, ağırlıklı bölümü siyasi gerekçeler ile ceza alanlar olmak üzere, pek çok mahpusun “Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik” kapsamında ‘Cezaevi İdare ve Gözlem Kurulları’ nın kararları ile tahliyelerinin ertelenmesi son dönemde yaşanan önemli sorunlardan biridir. Özellikle 2023 yılından itibaren bilhassa kamuoyunda “30 yıllık” lar diye bilinen ve aldıkları müebbet hapis cezasının infazı için gerekli süreyi tamamlamış olan çok sayıda mahpusun salıverilmeleri keyfi biçimde ertelenmiştir.

İlgili mevzuata göre oluşturulan idare ve gözlem kurulları bağımsız değildir ve adeta bir mahkeme gibi yargı yetkisi kullanılmaktadır. Öyle ki bu yetki kullanımı sonucunda müebbet

⁵ Bkz. Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Nelson Mandela Kuralları), 59. Madde

hapis cezası olan bir mahpus, hakkında kesinleşmiş bir hücreye koyma cezası dahi olmaksızın, 30 yıl iyi halli kalmış olsa bile, 6 yıl daha özgürlüğünden mahrum kalabilir.

Maalesef yetkililer bu konuda sağlıklı veri paylaşımı yapmadığı için, kaç mahpusun tahliyesinin ne kadar süreyle ve kaç kez ertelendiği kesin olarak bilinmemektedir.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin 1 Haziran 2024 tarihinde paylaştığı tespitlerine göre, 2023 yılı sonuna kadar en az 426 mahpusun koşullu salıverilmeleri 'Cezaevi İdare ve Gözlem Kurulları'nın kararlarıyla ertelenmiştir.

- 2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları çözülemeyen kronik bir sorun haline dönüşmüştür. Son dönemde mahpusların büyük kısmının tek kişilik hücrelerde, çok az kısmının da 3 kişilik odalarda tutulduğu, mimari yapısı ve gündelik uygulama rejimi ile tecrit/izolasyon koşullarını daha da ağırlaştıran S Tipi, Y Tipi ve Yüksek Güvenlikli gibi yeni hapishaneler açmak suretiyle bu uygulama, yaygın ve rutin bir hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi (45/1) bile yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır. Bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) "Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır" şeklinde ifade edilen standart ilkesini hatırlatmakta yarar olacaktır.

- İzolasyon uygulamasının özel bir biçimi İmralı Hapishanesi'nde yaşanmaktadır. 2011 yılından bu yana kesintisiz devam etmekte olan aile ve avukat görüş yasakları 2019 yılında üç kez, 2020 yılında bir kez (3 Mart 2020 tarihinde) yapılan aile, 2019 yılında beş kez avukat, 2021 yılında (5 Mart 2021 tarihinde) yapılan kesintili ve net olmayan telefon görüşmelerine rağmen halen sürmektedir. CPT'nin Türkiye hapishanelerine yaptığı 2017 ve 2019 yılı ziyaretleri sonucu açıkladığı raporlarındaki tavsiyelere uyulmadığı anlaşılmaktadır.

5) Mevzuatta İşkence ve Diğer Kötü Muamele Yasağı ve Usul Güvenceleri

- 2005 yılından bu yana değişik dönemlerde mevzuatta işkence yasağının mutlaklığını zedeleyecek pek çok olumsuz düzenleme yapılagelmiştir. 2015 Temmuz ile başlayan süreçte birlikte, bilhassa da OHAL döneminde, bu mevzuat değişiklikleri sistematik bir hal almıştır. Bu yaklaşım OHAL uygulamasına son verildikten sonra dahi sürdürülmektedir.

- İşkencenin önlenmesinde önemli bir rolü olan, ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen kişiyi gözaltı işlemi hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgi verme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurulabilme, gözaltı kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemenin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usul güvenceleri son dönemde önemli ölçüde tahrip edilmiş, bu konuda bütünüyle keyfi bir ortam yaratılmıştır.

- 14 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan 6722 sayılı kanuna göre, operasyonlara katılan askeri personelin işkence ve diğer kötü muamele iddialarına yönelik soruşturulması özel izin prosedürüne tabi kılınmış, geriye dönük olarak cezasızlık zırhı tesis edilmiştir. Keza OHAL Kararnamesi ile OHAL ile ilgili işlerde karar veren ve görev alan kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının olmayacağı düzenlenmiş, mutlak dokunulmazlık getirilmiştir.

- Her ne kadar 12 günlük gözaltı süresi dahil pek çok olumsuz düzenlemeyi içeren ve bir anlamda fiili OHAL anlamına gelen 7145 Sayılı Kanun'un 31 Temmuz 2022 tarihinde sonlandırılarak göz altı süresinin en fazla 4 güne indirilmesi olumlu bir gelişme olsa da, 6 Şubat depremlerinden etkilenen 10 İlde 3 ay süreyle OHAL ilan edilmesi ve "hırsızlık ve yağma" suçları nedeniyle yapılan işlemlerde yakalama anından itibaren 4 günü geçmeyen gözaltı süresinin, gerekli görülen hallerde Cumhuriyet Savcılıkları tarafından 7 güne kadar uzatılması, bir yandan işkence yasağı ihlallerinde hızlı bir artışına yol açarken, diğer yandan da siyasal iktidarın işkence ile mücadele konusundaki samimiyetinin bir göstergesi olmaktadır.

- Covid-19 salgınının yarattığı tehdit öne sürülerek hızla TBMM'den geçirilen ve 15 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, "7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun" ile, başta işkence yasağı ihlali olmak üzere, çok sayıda insan hakları ihlalinin cezasız kalmasının yolu açılmış oldu.

Düzenlemede "kasten öldürme ve işkence" suçu kapsam dışında bırakılmakla birlikte, "kasten yaralama sonucunda ölüme sebebiyet verme" ve "taksirle ölüme sebebiyet verme" suçlarından hüküm giyenlerin koşullu salıverme oranları indirilmiş ve denetimli serbestlik hükümlerinden kolaylıkla yararlanmaları sağlanmıştır.

Bilindiği gibi, uygulamada cezasızlık sistematığının bir sonucu olarak, işkence suçu işleyen kolluk görevlileri hakkında genellikle daha hafif ceza gerektiren "kasten yaralama" suçundan dava açılmaktadır. Dolayısıyla bu düzenleme ile işkence suçu kapsam dışı bırakılmış ve böylelikle cezasızlık iyice pekiştirilmiş olmaktadır.

Düzenlemeyle İnfaz Hakimliğinin yetki ve görevleri genişletilmiş, yürürlükteki mevzuatın mahkemelerin yetki alanına bıraktığı "cezanın infazı, zamanaşımı, koşullu salıverme, denetimli serbestlik, açık ceza infaz kurumuna geçiş, disiplin cezalarına itiraz vb." birçok hususta karar alma, onay ve itiraz süreçleri gibi yetkiler İnfaz Hakimliği'nin yetki alanına alınmıştır. Öte yandan mahpusların haklarının keyfi olarak engellenmesine yol açabilecek pek çok düzenleme de bu yasanın içine yerleştirilmiştir. Böylelikle İnfaz Hakimlikleri adeta bir Asliye Ceza Hakiminin yetkileriyle donatılmıştır. Geçmişte doğrudan mahpus hakkında mahkumiyet kararı tesis eden Ağır Ceza veya Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararıyla mahpus koşullu salıverilmeden faydalanabiliyorken; yeni düzenlemeyle bu yetki İnfaz Hakimliklerine verilmiş, ancak İnfaz Hakimliklerinin kararları Ağır Ceza ve Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararlarından farklı olarak İstinaf ve Temyiz incelemesinden muaf tutularak hukuki denetim kapsamı dışına çıkarılmıştır. Her ne kadar İnfaz Hakimliği kararları mahpuslar tarafından Ağır Ceza Mahkemelerine "itiraz" yoluyla götürülebiliyorsa da, Ağır Ceza Mahkemeleri, itirazla önüne gelen dosyanın esasına giremediği, yani şekli olarak incelediği için ortada hukuki bir denetimden söz etmek mümkün değildir. Böylece yeni düzenlemeyle infaz yargılaması kapalı devre bir yargı rejimine dönüştürülmüştür.

- Yukarıda aktarılan, eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırı bir yaklaşımla yapılan 2020 yılındaki infaz düzenlemesinin bir tür devamı niteliğindeki 15 Temmuz 2023 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “06/02/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telafisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile çok sayıda mahpus tahliye edilmiştir. Ancak bu düzenlemede yine belli suç tipleri ile siyasi mahpuslar kapsam dışı bırakılmıştır. Yanı sıra denetimli serbestlik, açık hapishaneye ayrılma gibi haklardan yararlanmanın önkoşulu olarak mahpusun işlediği suçun niteliğine bakılacaktır. Öte yandan, bu düzenleme içinde yer alan “İnfaz Hâkimi karar verebilir” ifadesi ile kesinlikten ve hukuki belirlilikten uzak bir durum da yaratılmıştır.

- 18 Haziran 2020 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7245 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu ile bekçilere zor ve silah kullanma; kamu düzenini bozacak mahiyetteki gösteri, yürüyüş ve karışıklıkların önlenmesi amacıyla genel kolluk kuvvetleri gelinceye kadar önleyici tedbirleri alabilme; makul bir gerekçeyle durdurma; kimlik veya diğer belgeleri isteyebilme; kişinin şüphe uyandırması durumunda üst araması yapabilme; araçlarının görünmeyen bölümlerinin açılmasını isteyebilme vb. yetkilerin verilmesi “yaşam hakkı” ve “kişi güvenliği” ihlallerinde yol açmaktadır.

- 25 Haziran 2021 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da mahpusların iletişim hakkını kısıtlayan (mektup, faks ve telgraflar gibi iletişim araçları aracılığı ile haberleşmelerin kaydedilmesi ve görüşmelerinin dinlenmesi ve kaydedilmesi gibi) düzenlemeler bulunmaktadır.

- 12 Kasım 2021 tarihli “Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”te, “çıplak arama” sözcükleri yerine “detaylı arama” sözcüklerine yer verilmiştir. Eski (29 Mart 2020 tarihinde yürürlüğüne girmiş olan) ve yeni düzenlemeler arasında bazı nüanslar olsa da bu durumun pratikte bir değişiklik yaratmayacağı açıktır. Zira yalnızca kavramlar değişmiş, uygulana gelen fiili önleyen bir düzenleme yapılmamıştır. Bir kez daha çıplak arama uygulamalarının ölçülülük, yasallık ve gereklilik ilkeleri dışına çıkarılarak işkence uygulamasına dönüştürülmekte olduğunu ifade etmeliyiz.

Gerek eski gerekse de yeni düzenlemede yer verilen “Beden çukurlarındaki arama, cezaevi tabibi tarafından yerine getirilir” ibaresi ise hiçbir şekilde kabul edilemez. Dünya Tabipleri Birliği de en son 2016 yılında gözden geçirilen ‘Mahpuslarda Beden Aramalarıyla ilgili Açıklama’sında “Beden boşluğu aramalarına hekim katılımı ancak istisnai durumlarda sağlanmalıdır. Böyle durumlarda arama görevi hekimin tıbbi hizmet görevinden ayrı tutulmalıdır” ifadesine yer verilmiş, yanı sıra da “zorla aramanın etik açıdan kabul edilemezliği” açıkça vurgulanmıştır.

- Adalet Bakanlığı tarafından 2 Ocak 2023 tarihinde yayınlanan, Cumhurbaşkanının özel af yetkisi kapsamındaki “Sürekli Hastalık, Sakatlık ve Kocama Sebebiyle Kişilerin Cezalarının Hafifletilmesi veya Kaldırılması Hakkında İşlemler” başlıklı genelgeye göre Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından bu durumdaki kişilerin talebi olmaksızın re’sen bir süreç başlatılması, yanı sıra hükümlünün veya kanuni temsilcisinin talebinden vazgeçmesi ya da Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından re’sen başlatılan işlemleri reddetmesi hâlinde, cezaların hafifletilmesi veya kaldırılması işlemleri sürdürülebilecektir. Çok nispi de olsa bu olumlu bir değişikliktir.

Bununla birlikte; yaşam hakkı ihlali düzeyine ulaşan hasta mahpusların giderek daha da yoğunlaşan sorunlarının çözümüne yönelik köklü bir zihniyet değişimi ve beraberinde Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere esaslı değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Zira, “kısa süreli ölümcül prognozu olanlar, cezaevi koşullarında iyi bir şekilde tedavi edilemeyecek ciddi bir hastalığı bulunanlar, ağır bir sakatlığı olanlar, ciddi mental hastalığı olanlar gibi sürekli hapsedilmeye uygun olmayan kişiler” açısından uluslararası ve bölgesel insan hakları organları tarafından son derece berrak kurallar ve içtihat geliştirilmiştir. Özellikle ölümcül hastalığa yakalanmış kişiler veya sağlık durumu sürekli şekilde hapisane koşulları ile uyumsuz hâle gelmiş kişilerin alıkonulmaya devam ettirilmesi, aynı zamanda işkence yasağı kapsamında değerlendirilmektedir.

- 24 Aralık 2017 tarih ve 696 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (daha sonra TBMM tarafından 1 Şubat 2018 tarih ve 7079 sayı ile Kanun haline getirilmiş idi) ile Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki suçlardan tutuklu ve hükümlü bulunanların duruşmaya sevkleri için cezaevi dışına nakilleri sırasında “onur kırıcı bir ceza” niteliğinde olan tek tip giysi giyme zorunluluğu getirilmiş idi. Bu düzenleme 17 Nisan 2024 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Anayasa Mahkemesi’nin 26 Ekim 2023 tarih ve 2023/183 sayılı kararı ile iptal edildi. Söz konusu kararda “Kural ile getirilen zorunluluk gereği kişinin istediği kıyafeti giymek yerine ceza infaz kurumunca verilen kıyafeti giymek zorunda olmasının, söz konusu kıyafetin türü de dikkate alındığında, kişinin maddi ve manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkını sınırlandırdığı açıktır” değerlendirmesine yer verilerek düzenlemenin "gereklik kriterlerini taşımadığı" belirtilmiştir.

6) Uluslararası Önleme Mekanizmalarının Raporlarına Yansıyan Türkiye’nin İşkence Gerçeği

Yukarıda sıraladığımız veriler ile ifade etmeye çalıştığımız Türkiye’nin işkence gerçekliği uluslararası kurum, mekanizma ve organlar tarafından hazırlanan raporlarda tüm çıplaklığı ile dile getirilmektedir. Ancak, anayasa başta olmak üzere hiçbir yasa, kural ve normla kendini sınırlandırmak istemeyen siyasal iktidar, uluslararası önleme ve denetleme mekanizmaları tarafından yapılan eleştiri ve uyarıları dikkate almamaktadır.

- 20 - 22 Eylül 2022 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantı için Avrupa Konseyi (AK) Bakanlar Komitesi’ne TİHV, İHD ve Hafıza Merkezi tarafından birlikte yapılan Kural 9.2 Bildirimi kapsamındaki "Batı ve Diğerleri" dosyasının öyküsü uluslararası mekanizmaların eleştiri ve uyarılarına yaklaşımın özel bir örneğini oluşturmaktadır. Bu kapsamda güvenlik güçleri tarafından 1993-2011 yılları arasında işlenen öldürme, işkence ve diğer kötü muamele ve orantısız güç kullanma eylemleriyle (yakalama, gözaltı ve ifade işlemleri ile barışçıl gösterilere müdahale sırasında işlenenler dahil) ilgili soruşturmanın, kovuşturmanın ve disiplin süreçlerinin etkisizliğiyle ilgili verilen AİHM kararlarının (AİHS 2. ve 3. maddelerinin usulden ihlal edildiğine hükmedilen kararlar) iç hukukta infazı süreci, AK Bakanlar Komitesi tarafından denetlenmektedir. AİHM tarafından 2004 yılında verilen ilk kararın üzerinden 20 yıl geçmesine karşın siyasal iktidar tarafından henüz somut bir adım atılmadığı için izleme süreci halen devam etmektedir. Bu dosya ile ilgili olarak en son, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 19 - 21 Eylül 2023 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantı öncesinde yukarıda sözü edilen insan hakları kuruluşları tarafından 31 Temmuz 2023 tarihinde Kural 9.2 Bildirimi yapılmıştır.

- 1987 yılında Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Sözleşmesi kapsamında kurulan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT), yargı dışı proaktif bir mekanizma olarak Konsey üyesi ülkelerde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarını önlemeye çalışır. CPT, önlemeye yönelik işlevini iki tür ziyaretle, düzenli ve özel amaçlı (ad hoc) ziyaretlerle gerçekleştirmektedir. Düzenli ziyaretler, üye devletlere belirli aralıklarla yapılmaktadır. Özel amaçlı ziyaretler ise, Komite'nin "mevcut şartlar altında gerek duyduğu" durumlarda düzenlenmektedir.

CPT, yaptığı her ziyaretten sonra işkence ve kötü muamele konusundaki tespitlerini, tavsiyelerini ve diğer önerilerini içeren bir rapor hazırlar. Komitenin ziyaret raporu ziyaret edilen devlet tarafından izin verilmediği sürece gizlidir. CPT, Türkiye'ye son dönem itibari ile 29 Ağustos-6 Eylül 2016, 4-13 Nisan 2018, 6-17 Mayıs 2019, 21-29 Eylül 2022 ve 13 – 22 Şubat 2024 tarihlerindeki beş ayrı "özel amaçlı/ad-hoc" ziyaret ile 10-23 Mayıs 2017 ve 11-25 Ocak 2021 tarihlerindeki iki ayrı periyodik/düzenli ziyaret gerçekleştirmiştir.

CPT, bu ziyaretler sırasında yaptığı gözlem, tespit ve tavsiyelerini içeren tamamlanmış raporlardan 10 - 23 Mayıs 2017 tarihli dönemsel ziyareti ile 6 - 17 Mayıs 2019 tarihli "özel amaçlı/ad-hoc" ziyaretinin raporlarını Türkiye'nin izin vermesi üzerine 5 Ağustos 2020 tarihinde yayınlamıştır. Yukarıda aktarılmaya çalışılan verilere baktığımızda, yayınlanan her iki raporda da yer alan tavsiyelere esas olarak uyulmadığı anlaşılmaktadır. Diğer beş raporun yayınlanmasına hâlâ izin verilmemesi ise siyasal iktidarın işkence konusundaki hassasiyetinin düzeyini göstermesi bakımından önemlidir.

İşkencenin önlenmesi doğrultusunda devletlerin ciddiyet ve kararlılığının bir göstergesi olarak CPT'nin yaptığı ziyaretlerin ardından hazırlanan raporların otomatik olarak (devletin izin vermesi beklenmeden) yayınlanmasını öngören ve Avrupa Konseyi üyesi 16 devlet tarafından onaylanan yeni düzenlemeyi ise Türkiye bırakın onaylamayı, gündemine bile almamıştır.

- Avrupa Parlamentosu'nun 7 Haziran 2022 tarihinde tavsiye kararı niteliğinde kabul edilen 2021 yılı için hazırladığı Türkiye raporunda da işkencenin önlenmesi konusunda benzer değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir.

- 24 Ocak 2024 tarihinde, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, "Avrupa'daki gözaltı yerlerinde sistematik işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza iddiaları" başlıklı kararında "Türkiye'de son yıllardaki polis gözetiminde ve cezaevlerinde işkence ve kötü muamele uygulamalarında artış olduğu" tespitine yer vererek, konu ile ilgili benzer pek çok öneride bulunmuştur.

- Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM), BM Üyesi 193 ülkede insan haklarının durumunun periyodik olarak (beş yılda bir) BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) bünyesinde incelendiği/gözden geçirildiği halen en kapsamlı uluslararası insan hakları izleme mekanizmasıdır. Türkiye'nin bu kapsamdaki üçüncü tur incelemesi 28 - 30 Ocak 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Periyodik inceleme kapsamında BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nce hazırlanan rapora dayalı olan konu başlıklarından biri de işkencedir. Raporda Türkiye'deki işkence gerçeği kapsamlı bir biçimde ele alınmış, yapılan eleştiri ve tavsiyeler yetkililere iletilmiştir.

7) Ulusal Önleme Mekanizması İşlevini Yerine Getirmeyen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

İşkencenin önlenmesinde etkili ve önemli bir araç olan 'Ulusal Önleme Mekanizması'nın (UÖM) işlevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) yönelik eleştirilerimizin gerekçelerinde 2024 yılı itibarıyla da hiçbir değişiklik olmamıştır.

12 Aralık 2019 tarihinde yayınlanan Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Alt Komite'nin raporunda ve 28 - 30 Ocak 2020 tarihlerinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme kapsamında yapılan eleştiri ve önerilere karşın TİHEK'i OPCAT ve Paris Prensipleri ilkelerine uyumlu hale getirecek, yapısal, işlevsel ve mali açılardan bağımsızlığını güvence altına alacak hiçbir somut adım atılmamıştır. Hatta önceki yıllarda yasasında yapılan değişikliklerle TİHEK'in yürütme erkine olan bağımlılığı daha da artmıştır.

Kuruluş yasası uyarınca OPCAT hükümleri çerçevesinde UÖM olarak görev yapmakla vazifelendirilen TİHEK, özgürlüğünden alıkonulan kişilerin bulunduğu mekânlara ziyaretler gerçekleştirmektedir. Ancak bu ziyaretlere dair yayımladığı raporlarda ciddi ilke ve yöntem hataları bulunmaktadır. TİHEK, 2023 yılında 60, 30 Nisan 2024 itibarıyla ise 16 rapor yayınlamıştır. Söz konusu raporlar değerlendirildiğinde, her ne kadar hapishaneler ile ilgili çok sayıda uluslararası belgeye atıf yapılmış olması olumlu bir izlenim verse de, alıkoyma yerlerine yapılan önleyici ziyaretlerin, asgari standartlara sahip olmadığı, ziyaretlerin yalnızca şekli olarak yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

OPCAT ilkelerine göre UÖM'ler bir soruşturma ya da yargı organı değildir. Oysa TİHEK, bu ilkeye tümüyle aykırı bir şekilde özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin yaptığı başvuruları incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek üzere UÖM kapsamında başvuru almakta ve karar vermektedir. Her ne kadar kuruluş kanununun 17. maddesinde yargı ve yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemlerin başvuru konusu olamayacağı belirtilmiş olsa da TİHEK, işkence ve diğer kötü muamele iddiaları ile ilgili bir tür soruşturma süreci işleterek ve 'kötü muamele yasağı ihlalinin yapıldığı ya da yapılmadığı' şeklinde hüküm vererek adeta yargı işlevini üstlenmektedir.

TİHEK'in 2023 yılında yayımladığı toplam 981 karar içinde UÖM işlevleri kapsamında olduğu varsayılabilecek 139 karardan sadece 5'i "kötü muamele yasağının ihlali yapıldığı" yönündedir. Son dönemde giderek artan işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına ilişkin son derece ciddi iddiaların ve kanıtların olmasına karşın sadece beş "kötü muamele yasağının ihlali kararı"nın verilmiş olması son derece dikkat çekicidir.

Kararlara konu olan başvurulara ilişkin değerlendirme ve karar süreçleri, genellikle yazışma yoluyla ve dosya üzerinden inceleme yapılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. İşkence iddialarının bu şekilde soruşturularak yargı üretilmesi İstanbul Protokolü (BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu) ilkelerine tümüyle aykırıdır. Kısacası TİHEK, böylesi bir soruşturma ve yargı işlevi üstlenmekle cezasızlığın yolunu açmakta, işkencenin önlenmesi mücadelesine açıkça zarar vermektedir.

Kurumun, özellikle 2015 yılı sonrasında Türkiye'de meydana gelen çatışmalı ortam sırasında ve askeri darbe teşebbüsü sonrası ilan edilen OHAL döneminde yaygın ve yoğun

olarak yaşanan insan hakları ihlallerine karşı etkili bir izleme ve soruşturma gerçekleştirilmemiş olması da işlevsizliği bakımından ayrıca önemli bir göstergedir.

8) Cezasızlık Kültürü

İşkencenin ülkemizde bu boyutta olmasının en temel nedeni işkence yasağının mutlak niteliği ile bağdaşmayan çok ciddi bir cezasızlık kültürünün varlığıdır. Bu kültürün güçlenmesinde ve yaygınlaşmasında birincil etken ise cezasızlığın bir devlet politikası olmasıdır. Yıllardır her düzeyden devlet ve hükümet yetkilisi, kolluk güçleri tarafından uygulanan şiddeti koruyan hatta teşvik eden ve işkenceyi meşrulaştıran söylem ve davranışlar içinde olmuştur. Son dönemlerde bu tür söylem ve davranışları daha da öne çıkaran siyasi iktidar, aynı zamanda mevzuatta yaptığı düzenleme ve değişiklikler ile cezasızlığı “güvence” altına almaya çalışmaktadır.

Hal böyle olunca, işkence yapan kamu görevlilerinin ve işkence iddialarının re’sen soruşturulmaması, yapılan soruşturmaların etkin ve bağımsız olmaması, işkence yapan kamu görevlilerinin yargılanması için izin sistemine başvurulması, ceza ertelemeleri, savcı ve yargıçların öznal ve tarafsızlıktan uzak zihniyet yapıları gibi cezasızlığa yol açan nedenler konuşulamaz, tartışılmaz hale gelmektedir. Aksine işkence ve kötü muamele iddialarını gündeme getiren gazetecilere, avukatlara ve insan hakları savunucularına adli soruşturma ve kovuşturmalar açılmaktadır.

İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık yerini korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan ‘basit yaralama’, ‘zor kullanma sınırının aşılması’ ya da ‘görevi kötüye kullanma’ suçlarından soruşturulmaktadır.

Bir kayıp yakını ve insan hakları savunucusu Maside Ocak’ın işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldığı iddiasıyla yaptığı bireysel başvuru hakkında 23 Şubat 2023 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan AYM kararı, işkence iddiaları ile ilgili soruşturma süreçlerinde yaşanan sorunlar ve evrensel ilke ve standartlar ile uyumlu olmayan değerlendirmeler konusunda güncel bir örnektir. Cumartesi Anneleri’nin/İnsanları’nın 700. hafta buluşmasında polisin fiziksel ve sözel şiddetine maruz kalan Maside Ocak’ın işkence ve diğer kötü muamele iddialarını kabul edilemez bulan AYM’nin yaptığı değerlendirmeler, İstanbul Protokolü ilkelerine aykırı olduğu gibi cezasızlıkla mücadelede zarar verici niteliktedir.⁶

Öte yandan; işkence yapan kolluk görevlileri hakkında bir şikâyetle bulunulması, soruşturma ya da dava açılması halinde işkence görenler hakkında derhal “memura hakaret etmek, mukavemet etmek, bu sırada yaralamak, kamu malına zarar vermek” gibi gerekçelerle karşı davalar açılmaktadır. İşkenceciler aleyhine açılan davalar cezasız kalırken, işkence görenler aleyhine açılan davalar kısa sürede ağır cezalar ile sonuçlanabilmektedir. Adalet Bakanlığı’nın verilerine göre 2023 yılında Cumhuriyet Savcılıkları tarafından ‘kamu görevlisine direnme’ suçunu oluşturan TCK’nın 265. maddesinden 24.870 kişi hakkında kamu davası açılmıştır⁷. Buna karşın aynı yıl içinde ‘işkence ve eziyet’ suçlarını düzenleyen TCK’nın 94. - 96.

⁶ TİHV’in bu konudaki kapsamlı değerlendirmeleri için bkz.: <https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/aym-maside-ocak-karari/>

⁷ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADAlet_ist-2023CALISMALARI59.pdf, s.75

maddelerinden toplam 855 kiŖiye kamu davası aılmıŖtır.⁸ 'iŖkence ve eziyet' ile 'kamu gevlisine direnme' suçlarından açılan davalar arasında görülen bu denli yüksek fark, sistematik bir politika olarak sürdürülen cezasızlığın boyutlarını açıkça göstermektedir.

İnsan Hakları Derneėi
Türkiye İnsan Hakları Vakfı
Türk Tabipleri Birliği İnsan Hakları Kolu

⁸ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADalet_ist-2023CALISMALARI59.pdf, s. 72